

Jiřina Popelová
Noetické meze objektivit historického bádání
(Český časopis historický , 1935, s. 106-113)

Ale je vřbec možna objektivní historiografie a v řem jsou meze její objektivit?

První mez objektivit historického bádání je nutné spatřovat v jeho závislosti na převládajících tendencích dobových, chcete-li jinými slovy, na světovém názoru nebo hodnotícím kritériu, nejen vědcově, ale i doby, kterou historicky zpracovává. *Rickert* na to dobře upozornil. Práví, ře přírodní věda bere za svůj objekt to, co je v jevech obecné. Historie tak řinit nemřže. Obecné u lidí je to, ře se rodí a umírají, dýchají a zařívají, mají vjemy a představy apod., ale to je právě předmětem přírodovědy, biologie, popř. pokud jde o obecné jevy duřevní, psychologie. Historie se zabývá jedinečným, ale přirozeně, ne každým jedinečným, nřbřž jen takovým, které má obecnou hodnotu, obecný význam. V tom právě tkví mez objektivit, neboř není možné najít kritérium platné za všech dob a pro všechny lidi, pro to, co je obecně významné. ...

Tím se dostáváme k problému, který nutné souvisí s otázkou historiografie na filosofickém přesvědčení – k problému filosofie dějin. Dosud jsme o filosofii dějin nemluvili, jevila se nám jaksi pohlcena v dějepisné metodologii. A vřkutku, chceme postavit problém tím způsobem, ře se otážeme, zda máme uznávat imanentní ři transcendentní filosofii dějin, filosofii dějin totořnou s historiografickou metodologií, obsaženou ve způsobu, jakým se historik zmocňuje svého předmětu a jej vykládá, nebo zda máme uznávat dvojí zpracování dějinného materiálu, sobě přiřazená nebo nadřazená, jedno pozitivně vědecké, druhé filosofické. (...)

Musíme tedy připustit, ře filosofie dějin je imanentní vědeckému bádání historikovu, ře je kritériem, podle kterého některý fakt pokládá za historický a jiný nikoli, a tmelem, jímřž jsou jednotlivé kvádry historických faktů spojovány v budovu historického výkladu. Mít své filosofické přesvědčení jaksi jen pro soukromou potřebu a nevnést je do své práce nebo neuvést s ním své pracovní zásady v harmonii, znamená vřdy nedomyřlenost, poloviřatost nebo omyl, tryskající z chybných názorových předpokladů. Nechtěla bych se ale přitom zcela ztotořnit s *Crocem* a popřít zcela samostatnou filosofii dějin vedle vědní metodologie. Připouřtím, ře každá dějepisná metodologie je filosofii dějin, a vyplývá ze světového názoru, k němuřž se vědec hlásí. Pod jejím zorným úhlem vidí fakta, spájí je ve vyšři jednotu, proniká je a buduje na nich. Ale mřže někdy, když již vyčerpal materiál, jeřtě jen se svou ideovou výzbrojí postupovat dále, řelat dalekosáhleři koncepce, než kterých se smí odvažovat věda, např. usuzovat z minulosti na budoucnost, na solidní vědecké budově stavět jeřtě vyhlídkové věže, obzírající řirři obzory, než jsou prozatím dostupny exaktnímu bádání, a to obzory minulostní a budoucnostní. Zde pak máme filosofii dějin, která je již více než metodologií. (...)

Druhou mezí objektivit historického bádání je iracionalita historického materiálu, plynoucí jednak z jeho singularnosti, jednak z jeho kvalitativnosti a niternosti. Je ovřem možné, jako v jiných vědách, hledat pro každý vnitřní jev jeho vněřší výraz a přiřadit kvalitám kvantitativní koreláty, ale protože historii nejde jen o pojmovou stavbu, o myřlenkový model skutečnosti, při nířž místo dějřů máme jejich průmět na průmětnu intelektu, nřbřž o líčení, o popis, znovuořivení minulosti, nemřžeme ponechat z dějřů jen to, co snese zracionalizování, nřbřž pokusit se i o proniknutí a zachycení iracionálního. Na dějinách kulturních je to snad jeřtě patrněřší než na dějinách politických. Mez objektivit tkví v rozliřné individuální schopnosti vědcově proniknout, pochopit a podat iracionální momenty. (...)

Dosud jsem mluvila o závislosti historického bádání na světovém názoru a na osobních kvalitách vědcových jako o dvou věcech od sebe oddělených. Ale tak tomu v praxi nebývá, nřbřž obě dvě přířiny buř působíce stejným směrem se navzájem zesilují, nebo,

působice směrem opačným, se zeslabují. Máme např. extrémní intelektualisty, jejichž intelektualismus je ještě zesilován jejich racionalistickou názorovou orientací, právě tak jako máme historiky jemně citlivé pro iracionální kvality, jejichž zaměření na vnitřní stránku událostí je ještě zesíleno iracionalistickou teorií. Ale máme také četné případy opačné, kdy např. extrémně racionalistický nebo pozitivistický světový názor je v praxi mírněn a doplňován opačnými sklony povahovými u badatele. Příkladem vědce tohoto typu je u nás *J. Pekař*, jemuž dlouho metodologické zásady Gollovy školy bránily, objevit se v nejvlastnější povaze historika orientovaného směrem k duchovnímu proudění doby, jak se jím ukázal např. ve své periodizaci českých dějin.

Třetí mez objektivit historického bádání spočívá v úzkém vztahu historie (i historiografie) k přítomnosti. Historické spory bývají proto tak ostré a proto tak často přesahují úzký okruh odborníků a dovedou zainteresovat celý národ, že se při nich cítí, že jsou sporem nejen o minulost, ale i o přítomnost a budoucnost. Analogicky s individuální vzpomínkou i vzpomínka kolektivní, historie, působí silně na přítomnost a budoucnost. Slavná historie posiluje, utěšuje, někdy zatěžuje velikáštvím, historie otrocká, ponižená zatěžuje pocitem méněcennosti. (...)

Ale mez objektivit nespočívá jen v tom, že pro aktuální význam výsledků historického bádání buď vnější moc nebo vnitřní přesvědčení může nutit historika, aby se odchýlil od pravdy. Tuto okolnost můžeme dokonce pokládat pro nás za vedlejší, protože není povahy noetické, nýbrž praktické. Noetická mez objektivit je dána tím, že historiografie, jako každá věda je živým kulturním faktem, je nejen popisem minulosti, ale i aktivním činitelem v přítomnosti, a jako takový může tuto přítomnost a tím zároveň odraz, který vrhá přítomnost na minulost, pozměnit. V uměleckých, literárních, kulturních dějinách je snad tato okolnost ještě silněji patrna nežli v dějinách politických, ač i v dějinách politických ji můžeme dosti často pozorovat. Dílo *Palackého* například jistě nebylo jen pasivním obrazem minulosti, ale mělo svůj vliv na současníky, Palacký nebyl jen historikem, ale i politikem, a to politikem i tehdy, když psal svou historii. Nebylo zhodnocení husitství a českobratrství a znehodnocení katolictví určitou částí naší historiografie i politickým činitelem? Nebylo vysoké historické zhodnocení starověku a s ním související jeho podrobná znalost příčinou jeho velkého vlivu na přítomnost, dodatečně ospravedlňujícího toto zhodnocení? (Myslím přitom hlavně na kulturní, ne na politický vliv antického starověku.) Ještě silněji je to patrné, myslíme-li na vliv jednotlivých kulturních osobností. Minulá osobnost nemůže na nás působit dříve, dokud ji historie nezhodnotí alespoň tím nejprimitivnějším způsobem, že osvětlí její názory, vydá její spisy apod. Vezměme si jen jako příklad vliv Aristotelovy filosofie ve středověku. Slova *Weltgeschichte ist Weltgericht* nemusíme brát tak, že by historie kladně nebo záporně hodnotila, historie je soudem nad minulostí již svou podstatou, a to hrdelním soudem, který odsuzuje jen buď k životu nebo k smrti, neboť co do ní nevstoupí, to je pro nás mrtvé. V tom smyslu má pravdu *Croce* se svým tvrzením, že historie nesoudí, nýbrž jen ospravedlňuje, neboť všemu, na co podívá zrakem milostivým nebo nemilostivým, dává žít. Humanismus by nebyl humanismem, kdyby nebyli filologové, tedy vlastně kulturní historikové, objevili antické autory. Téměř každá nová kulturní epocha má svůj původ v nějakém historickém objevu. Je tedy poslední mezí objektivit historiografie, že sama proměňuje svůj předmět – historii.

Ale ustanovení těchto mezí nemá být prohlašování historiografického skepticismu. Naopak – tyto meze nám zároveň ukázaly význam historie pro praxi, a proto zvýšenou povinnost hledat historickou pravdu. Vztah historie k praxi ukazuje někdy přímo katastrofální důsledky historických mýtů. Meze objektivit ukazují jen, že není možné dělat jakousi pštroší historiografii a domnívat se, že k pravdě dojdeme nejspíše, když jich nebudeme vidět...